

*Обозний В.В.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

КРАЄЗНАВЧИЙ ЗМІСТ У НАВЧАЛЬНОМУ ПЛАНІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ “ОРГАНІЗАТОР КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНОЇ РОБОТИ”

Як відомо, будь-яка теоретична концепція змісту освіти реалізується через основний документ – навчальний план. В практиці освіти використовуються декілька типів навчальних планів: базисний, типовий і навчальний план освітньої установи. Базисний навчальний план – це основний державний нормативний документ, який є складовою частиною Державного стандарту в конкретній освіті, служить основою для розробок типових і робочих навчальних планів.

Традиційно у вітчизняній теорії і практиці навчання визначальним є предметний принцип побудови планів. Вказаний підхід, який докладно проаналізований у науково-педагогічній літературі [3], спрямований на формування системи наукових знань і вмінь, передбачає особливий статус комплексу міжпредметних зв'язків, необхідність введення узагальнюючих тем у зміст окремих предметів, а також спеціальних узагальнюючих курсів.

На наш погляд, досягнення цілей краєзнавчої педагогічної освіти оптимально можливе на основі поєднання аналітичного і синтетичного підходів. Їх вираженням є базовий навчальний план вищого навчального педагогічного закладу, який побудований за принципом "галузевих знань" і який є багатофункціональним:

– по-перше, навчальний план визначає необхідні складові фахової краєзнавчої підготовки: загальноосвітню (українознавчо-регіональну), спеціально-професійну (психолого-педагогічну), галузево-предметну (спеціалізовану краєзнавчу). Частина кожного з цих компонентів буде різною як для кожного ступеню навчання, так і для різної фахової спеціалізації. Так, загальноосвітня краєзнавча підготовка студентів на першому вузівському рівні (I-III курсах) повинна бути значно більшою, оскільки у даному випадку вона ще недостатньо компенсується соціально-предметною підготовкою з окремих дисциплін. Більшу частку повинна мати спеціально-професійна краєзнавча підготовка, яка розкриває механізми впливу оточуючого середовища на всебічний розвиток особистості. Навпаки, на другому вузівському рівні (IV-V курсах) одержана загальноосвітня краєзнавча підготовка є достатньою для поглибленого вивчення фахових галузевих дисциплін спеціально-предметного циклу. Необхідність поглиблення фахової спеціалізації з окремих напрямів підготовки за рахунок збільшення частки спецкурсів може суттєво зменшувати обсяг спеціально-професійної підготовки, хоча частка загальноосвітньої підготовки повинна залишатися стабільною;

- по-друге, складові навчального плану визначають діяльнісно-детерміновані компоненти-види фахової краєзнавчої підготовки: науково-освітню, практично-моделюючу, ціннісно-художню і спілкувально-орієнтаційну. Важливе значення у краєзнавчій підготовці педагогічного фахівця набуває туристсько-краєзнавча і педагогічна практика, які надають студентові можливість для безпосереднього оволодіння цілісними зразками багатогранного регіонального педагогічного досвіду. Крім того, туристсько-краєзнавча практика повинна стати неодмінним і повноцінним компонентом краєзнавчої педосвіти, бути неперервною і складатись з окремих етапів (оглядово-ознайомлюючого, предметно-спеціалізованого, комплексного);

- по-третє, навчальний план визначає у пропорційному відношенні організаційні форми та навчальні технології, з допомогою яких реалізується зміст краєзнавчої підготовки: а) за участю викладача (аудиторні, практично-лабораторні заняття тощо) та в умовах самостійної роботи студентів; б) з використанням репродуктивних форм (лекції, практичні і лабораторні заняття тощо) та творчих форм (семінари-дискусії, ділові ігри, науково-практичні конференції, курсові і дипломні роботи, пошуково-дослідницькі завдання тощо);

- по-четверте, навчальний план визначає співвідношення та поєднання стандартизованої частки краєзнавчої педосвіти з наданням можливостей для індивідуального розвитку особистості і майбутнього педагога (спецкурси за вибором). При цьому враховується, що частка самостійної і творчо-освітньої діяльності студентів повинна зростати від першого до останнього курсів, а традиційно-групова форма навчання поступово трансформуватися в "індивідуально-групову" відповідно до обраної фахової краєзнавчої спеціалізації.

Відбір краєзнавчого змісту підготовки фахівця у навчальному плані педагогічного вузу спрямований на те, щоб: по-перше, базовою світоглядною основою краєзнавчої освіти виступали українознавчі знання; по-друге, систематизувати краєзнавчі знання різних галузей знань та відібрати ті, які б забезпечували професійно-фахову краєзнавчу підготовку педагогічного фахівця; по-третє, виділити конкретні напрями краєзнавчої діяльності (туристсько-краєзнавчий, еколого-краєзнавчий, музейно-краєзнавчий, музейно-етнографічний тощо), на основі яких доцільно поглиблювати спеціалізовано-фахову підготовку фахівців відповідно до кваліфікації "організатор краєзнавчо-туристської роботи". Тому навчальний план розподіляє час між навчальними дисциплінами таким чином, щоб забезпечити достатню кількість годин на виклад краєзнавчого матеріалу у загальноосвітньому, психолого-педагогічному та спеціально-галузевому циклах.

Разом з тим слід підкреслити, що проблема удосконалення плану краєзнавчої підготовки, зокрема на географічних спеціальностях, вимагає серйозної науково-педагогічної розробки як з метою забезпечення дисциплін необхідною кількістю годин, так і для впровадження дисциплін краєзнавчого циклу. Подальше

удосконалення навчального плану краєзнавчої педосвіти повинно здійснюватися у напрямі встановлення більш повної єдності регіонально-українознавчої і спеціально-краєзнавчої підготовки, оптимізації співвідношення навчальних годин у спеціально-галузевих дисциплінах краєзнавчого профілю, конкретизацію напрямів краєзнавчо-туристичної спеціалізації фахівців тощо.

Розроблені нами навчальні програми [2; 4; 5] дійсно зафіксували новий рівень конструювання змісту вузівського курсу краєзнавства. Хоча сама концепція цього курсу і перший досвід розробки його програми у цілому були схвалені педагогічними фахівцями інших вузів України, проте оцінки конкретного змісту окремих частин курсу були неоднозначними. Найгостріша з них – дефіцит навчального часу, що відводиться на вивчення програмного матеріалу і, як наслідок, – недостатнє розкриття ряду важливих розділів курсу. Наприклад, в навчальному плані багатьох педвузів при незмінній кількості годин (36-40) стало проблематичним впровадження у структуру дисципліни "Краєзнавство" повноцінного розділу "Туризм". Крім того, навчальний процес орієнтує жорстко детерміновану систему профільної диференціації, нівелюючи рівневий підхід. Запропонована нами сітка годин з краєзнавства на IV-V курсах (по 4 години на тиждень) не може бути реалізована через відсутність у навчальному плані цих годин.

Крім того, впровадження Міністерством освіти та науки України фахової педагогічної спеціалізації "організатор краєзнавчо-туристичної роботи" поставило питання про необхідність розробки спеціалізованих напрямів фахової краєзнавчої підготовки фахівців у педагогічному вузі; еколого-краєзнавчого, туристсько-оздоровчого, музейно-етнографічного, екскурсійно-краєзнавчого тощо. Відповідно до вказаного, стає доцільним замість інтегрованого курсу "Краєзнавство" впровадити у навчальний процес педагогічного вузу цикл навчальних дисциплін, що конкретизують одержання знань і вмінь з конкретного напрямку фахової туристсько-краєзнавчої спеціалізації. З цією метою пропонується цикл спеціальних навчальних дисциплін: "Географічне краєзнавство", "Шкільне краєзнавство", "Туризм", "Екскурсійне краєзнавство", "Шкільний краєзнавчий музей", "Туристсько-краєзнавча практика". Відповідно до вказаного нами були розроблені навчальні програми [6]:

- спецкурсу "Географічне краєзнавство" (46 годин, з них 30 – лекційних), головна мета якого показати, що упродовж багатьох століть український народ творив своє, тільки йому притаманне і регіонально відмінне духовне і природно-матеріальне середовище. На основі наповнення його культурно-побутовими, традиційно-виробничими і морально-духовними явищами формувався внутрішній світ українців, осягався навколишній простір, закладалися світоглядні засади. Розбудова освіти на основі накопиченого і перевіреного багатовіковою практикою навчально-виховного досвіду свого народу з метою його підготовки до

використання та створення матеріальних і культурних цінностей – важлива функція гуманітарної освіти в Україні;

- спецкурсу "Шкільне краєзнавство" (42 години, з них 30 – лекційних), який допомагає студентам оволодіти формами і методами шкільної краєзнавчої роботи, як одним із засобів залучення учнів до активної, зокрема навчально-пізнавальної і суспільно корисної туристсько-краєзнавчої роботи. Беручи участь у туристсько-краєзнавчій роботі, оволодіваючи пошуково-дослідницькими навичками, здійснюючи для себе самостійні відкриття, студенти поступово залучаються до досвіду складних взаємовідносин із світом природи і суспільства. Постійна і цілеспрямована робота розуму, душі і працелюбних рук безперечно будуть приводити до самопізнання і самовизначення, а в кінцевому результаті – до морального становлення особистості. її професійної і громадянської зрілості.

- спецпрактикуму "Туризм" (44 години, з них 20 – лекційних), який забезпечує одержання знань з організації шкільних туристських походів, туристських навичок і організаційно-методичних умінь у проведенні зльотів і змагань, конкурсів. Одержана студентами на молодших курсах початкова туристська підготовка на старших курсах поглиблюється (а період польових практик і туристських семінарів) з метою одержання випускниками педагогічного вузу кваліфікації "Інструктор шкільного туризму".

- спецкурсу "Шкільний краєзнавчий музей" (38 годин, з них 18 – лекційних), який спрямований на одержання студентами знань і навичок у збиранні, вивченні, систематизації і пропаганді регіональних і місцевих пам'яток, зокрема природоохоронних, типового українського озеленення, створенні екологічних карт села, міста тощо. Краєзнавчі музеї є ефективними засобами навчання, виховання, розвитку здібностей людини. Шкільні краєзнавчі музеї – одна з найважливіших форм розвитку творчої самодіяльності і громадської активності школярів, їх підготовки до проведення пошуково-дослідницької роботи;

- спецпрактикуму "Експурсійне краєзнавство" (30 годин), який ставить метою допомогти студентам одержати навички і знання, які необхідні для організації шкільної експурсійно-краєзнавчої роботи, а також дати рекомендації по використанню одержаних знань для роботи у позашкільних дитячих закладах туристсько-краєзнавчого спрямування.

- спецпрактикуму "Туристсько-краєзнавча практика" (108 годин, з туристсько-краєзнавчою подорожжю – 144 години), який організовується таким чином, щоб кожний студент мав можливість здійснити (або простежити) основні етапи географо-краєзнавчого дослідження, починаючи з вірно організованих спостережень і накопичення фактів, і закінчуючи розкриттям зв'язків між природою і суспільством. За такого підходу географічно-краєзнавчі знання будуть поєднуватись з пошуково-дослідницькою роботою, сприяючи розвитку і

формуванню у студентів наукового світогляду і напрямів раціонального природокористування.

Впровадження у навчальний процес природничо-географічного факультету дисциплін географічно-краєзнавчого циклу спрямоване на повноцінну підготовку фахівців – організаторів шкільної позакласної (школи, ліцеї, гімназії тощо) і позашкільної секційно-гурткової туристсько-краєзнавчої роботи (екологічні центри, станції натуралістів, будинки творчості дітей та юнацтва тощо). Крім того, необхідність впровадження вказаного підходу була обумовлена: а) впровадженням у навчальні плани спецкурсів і спецпрактикумів, які спрямовані на поглиблення спеціально-фахової підготовки педагогічних фахівців туристсько-краєзнавчого профілю; б) збільшення кількості навчальних годин з метою забезпечення туристської підготовки студентів; в) надання навчальним практикам студентів-географів IV курсу туристсько-краєзнавчого спрямування.

При розробці змісту краєзнавчої підготовки педагогічного фахівця слід враховувати: необхідність структурування краєзнавчої підготовки протягом учбового року з метою врахування тривалості і строків навчальних семестрів та екзаменаційних сесій; необхідність дотримання встановлених норм тривалості краєзнавчої підготовки на протязі всього навчального року як на першому рівні навчання, так і на другому рівні навчання у педагогічному вузі; необхідність підведення підсумків поточного і семестрового обліку знань студентів; встановлення в навчальному плані учбового тижневого навантаження студентів різних курсів з кількістю годин, відповідно до розробленого стандарту.

Література

1. Гинецинский В.И. Основы теоретической педагогики. – С.-Петербург, 1992. – 154с.
2. Краєзнавство і туризм. Програми педагогічних інститутів для студентів спеціальності “Методика виховної роботи” / Укл. В.В. Обозний, М.Ю. Костриця. – К.: РУМК, 1991. – 20 с.
3. Леднев В.С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы. – М.: Высш.шк., 1991. – 224 с.
4. Програми педагогічних інститутів. Шкільний краєзнавчий музей: програма і методичні рекомендації / Укл. В.В. Обозний, С.В. Бабкова. – К.: ІСДО, 1993. – 40 с.
5. Програми педагогічних інститутів “Краєзнавство і туризм” (для спеціальності “Географія і біологія”) / Укл. В.В. Обозний. – К.: ІСДО, 1993. – 20 с.
6. Програми педагогічних університетів з краєзнавчого циклу дисциплін / Укл. В.В. Обозний. – К.: Міжн. фін. аген., 1998. – 73с.
7. Теоретические основы содержания общего среднего образования / Под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. – М.: Педагогика, 1983. – 352с.